MITÄ ON NUORISOALAN EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ?

Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali

Vad är preventivt rusmedelsarbete i ungdomssektorn?

Stödmaterial för högkvalitativ rusmedelsfostran

Andra reviderade upplagan

Redaktörer: Sanna Pylkkänen, Reijo Viitanen och Elsi Vuohelainen

Preventiimi – kunskapscentrum för rusmedelsförebyggande i ungdomssektorn 2010
Humanistiska yrkeshögskolan serie C. Läromaterial
ISBN 978-952-456-092-4
ISSN 1458-5979

Till läsaren

Undervisningsministeriet har aktivt stött utvecklingen av det preventivt rusmedelsarbete under hela 2000-talet. Målsättningen har varit att stödja praktiskt arbete, kompetens och utbildning för dem som arbetar med ungdomar samt att utveckla och bilda nätverk för verksamheten. Med tiden har det upplevts som viktigt att definiera innehållet i preventivt rusmedelsarbete för ungdomar.

Preventiimi – kunskapscentrum för rusmedelsförebyggande i ungdomssektorn verkar sedan år 2003 som utvecklingsenhet med stöd av utbildningsministeriet. En uppgift för Preventiimi har varit att klarlägga de delar som gör det preventiva rusmedelsarbetet bland ungdomar speciellt.

Angreppsvinkeln för preventivt rusmedelsarbete i ungdomssektorn är human med respekt för individen; inte problemorienterad. En viss del av de unga behöver särskilt stöd. Denna grupp bör identifieras och med tillämpning av korrekt riktade metoder erbjudas preventivt rusmedelsarbete i syfte att stärka de skyddande faktorerna och reducera effekterna av riskfaktorerna.

Utifrån detta har nu de första innehållsstrukturerna skapats som beskriver ungdomssektorns preventiva rusmedelsarbete. Syftet med detta stödmaterial är att lyfta fram aspekter på det preventivt rusmedelsarbete i ungdomssektorn och att hjälpa till att genomföra ett ännu mer målinriktat preventivtrusmedelsarbete bland ungdomar. Ett stort antal partnerorganisationer i Preventiimis nätverk har varit med och skapat förståelse. Vid olika evenemang har dessa organisationer skapat en gemensam förståelse för fenomenen i ungdomarnas liv och fått till stånd ett preventivtrusmedelsarbete i ungdomssektorn.

Helsingfors 1.12.2009

Immo Parviainen
Överinspektör
Undervisnings och kulturministeriet

Innehåll

1. Den samhälleliga betydelsen av det rusmedelsarbete som utförs bland ungdomar 4
2. Preventiva rusmedelsarbetet 9
3. Stärkande av den sociala identiteten och preventivt rusmedelsarbete bland unga 14
4. Metoder vid preventivt rusmedelsarbete 16
5. Från rusmedelsupplysning mot övergripande rusmedelsfostran 19
6. Kunskapsbas för preventivt rusmedelsarbete i ungdomssektorn 25

1. Den samhälleliga betydelsen av det rusmedelsarbete som utförs bland ungdomar

Den övergripande målsättningen med det preventivarusmedelsarbetet är att främja välbefinnandet och hälsan genom att stödja rusmedelsfria levnadssätt samt att reducera rusmedelsbruket och dess skador. Ofta riktas det preventiva arbetet särskilt till unga åldersgrupper, men trots detta saknar det preventivt rusmedelsarbete bland ungdomar en uttalad definition. Syftet med denna publikation är att försöka definiera några allmänna utgångspunkter och mål för det preventivt rusmedelsarbete i ungdomssektorn som aktörer inom området kan använda vid planeringen av verksamheten och i kvalitetskontrollen. Avsikten är inte att begränsa någons verksamhet eller att utesluta någon ansvarig aktör från det preventiva rusmedelsarbetet. En gemensam begreppsdefinition och notering av allmänna utgångspunkter ger emellertid olika aktörer hjälp vid uppbyggandet av interaktion och samarbete. Det viktigaste är naturligtvis ett högkvalitativt och resultatorienterat arbete bland ungdomar.

Ungdomars rusmedelsbruk har minskat under hela 2000-talet särskilt i åldersgruppen under 18 år. Trots detta måste arbetet bland ungdomar fortsätta för att den positiva trenden ska kunna upprätthållas och omfatta alla åldersgrupper. Det preventivt rusmedelsarbete ska ses som en bestående del av ungdomsfostran och bör alltid nå ut till de nya åldersklasserna. En ogrundad beskyllning och svartmålning av ungdomar som en särskild rusmedelsbrukande problemgrupp är emellertid inte motiverad. Moralisering, stämpling och beskyllning i rusmedelsarbetet har visat sig vara ett dåligt sätt att påverka rusmedelsbruket oavsett åldern på personerna i målgruppen.

Det är inte motiverat att studera ungdomar som en särskild rusmedelsbrukande problemgrupp.

Det preventivt rusmedelsarbete bland ungdomar är uppskattat och genomförs i stor omfattning i dagens Finland. Aktörsfältet kan dock anses vara ganska splittrat och enskilda åtgärder utförs ofta med små resurser. Aktörer på praktisk nivå har inte alltid förmågan att föreställa sig vilken bredare betydelse det egna arbetet har för samhället eller att föra fram det i tillräcklig grad. Ibland är det också osäkert vem som faktiskt är ansvarig för det preventivt rusmedelsarbete, vem som utför arbetet och vem som övervakar arbetets kvalitet. Därför är det motiverat att i denna publikation samlat beskriva de sam-

hälleliga grunder samt författningar och politiska program utifrån vilka det preventiv rusmedelsarbete i ungdomssektorn kan bedrivas och stödjas. Likaså är syftet med denna publikation att presentera viktiga utgångspunkter för kvaliteten som bör beaktas i arbetet med ungdomar. Fastställandet av det preventivt rusmedelsarbetets ställning som en del av det styrande, informationsförmedlande och fostrande arbetet i ungdomssektorn är väsentligt för att yrkesmänniskorna i branschen och framför allt ungdomarna själva på ett bättre sätt ska förstå syftet med olika arbetsformer.

Viktig lagstiftning

Grunderna i lagstiftningen för det preventiva rusmedelsarbetet inom ungdomssektorn bygger på de grundläggande fri- och rättigheter som fastställs i grundlagen (731/1999). Den så kallade rätten till välfärd tryggar grundförutsättningarna för ett människovärdigt liv, såsom försörjning, utbildning samt social- och hälsovårdstjänster. I de grundläggande fri- och rättigheterna ingår även rätten till jämlikhet och inflytande. I en bred tolkning ingår det preventiva rusmedelsarbetet i medborgarnas rätt till välfärd och tryggar tillgodoseendet av rätten till jämlikhet och inflytande. De individuella risker och livssvårigheter som rusmedelsbruket medför kan begränsa en individs grundläggande fri- och rättigheter och i extrema fall förhindra individens möjlighet att på lika grunder delta i samhällets normala verksamhet. De grundläggande fri- och rättigheterna är även ett kvalitetsmått när preventivt rusmedelsarbete utförs. Uppdaterad lagstiftning och författningsändringsregister finns i statens författningsdatabas http://www.finlex.fi.

Syftet med alkohollagen (1143/1994) är att genom styrning av alkoholkonsumtionen förebygga de samhälleliga, sociala och medicinska skadeverkningarna av alkoholhaltiga ämnen. Alkohollagen förordar tydligt att minderåriga inte ska konsumera alkohol och anser att det är klandervärt att bjuda någon som inte har fyllt arton år på alkoholdrycker (Lag om ändring av alkohollagen 642/2009). Servering av alkohol till personer som inte har fyllt 18 år är förbjudet i restauranger. Alkoholdrycker som inte är lagligen tillverkade eller importerade får inte innehas eller transporteras. Alkoholdrycker får inte heller innehas eller transporteras i försäljningssyfte av den som inte enligt denna lag har tillstånd eller rätt att sälja alkoholdrycker. Den som bryter mot denna punkt kan påföras böter eller dömas till straff. Alkohollagen är en av de viktigaste lagarna vid preventivt rusmedelsarbete bland ungdomar. Alkohol är i Finland den vanligaste substansen som används i berusningssyfte och orsakar årligen de flesta hälsoolägenheterna i samtliga åldersgrupper.

Syftet med lagen om åtgärder för inskränkande av tobaksrökning (693/1976) är att förhindra uppkomsten av de faror och men för häl-

san som tobaksrökningen orsakar. Enligt denna lag får tobaksprodukter och rökdon inte säljas eller på annat sätt överlåtas till en person som inte har fyllt 18 år. Även innehav av tobaksprodukter är förbjudet för personer under 18 år (Lagen om ändring av lagen om åtgärder för inskränkande av tobaksrökning 698/2010). Att börja röka vid ung ålder ingår i uppbyggandet av sociala relationer mellan ungdomar. Rökning som inleds vid ung ålder är särskilt svår att frigöra sig från senare. Det beroende som uppkommer efter långvarig rökning är kraftigt och därför bör inte riskerna med tobaksprodukter jämfört med andra rusmedel underskattas.

Enligt narkotikalagen (41/1972) är produktion, tillverkning, import till och export från Finlands territorium, transport, transitering, distribution, hantering, innehav och användning av samt handel med narkotika förbjudet. Bestämmelserna om narkotikabrott finns i kapitel 50 i strafflagen (39/1889). Ämnen som klassificeras som narkotika har lagts till Narkotikalagen (Lag om ändring av 3 § i narkotikalagen 595/2010). Institutet för hälsa och välfärd svarar för statistiken och uppföljningen av narkotika.

Lagen om missbrukarvård (41/1986). Missbrukarvården har som mål att förebygga och minska missbruket av rusmedel såsom också därmed förknippade sociala olägenheter och men för hälsan samt att främja missbrukarens och honom närstående personers funktionsförmåga och säkerhet. Inom missbrukarvården verksamma myndigheter och samfund ska samarbeta med varandra. Särskild uppmärksamhet ska ägnas det inbördes samarbetet mellan missbrukarvården å ena sidan och den övriga social- och hälsovården, nykterhetsverksamheten, bostadsmyndigheterna, arbetskraftsmyndigheterna, skolväsendet, ungdomsverksamheten och polisen å den andra.

Syftet med lagen om nykterhetsarbete (828/1982) är att vänja medborgarna vid sunda levnadsvanor genom att vägleda dem så att de undviker rusmedel och tobak. Den allmänna ledningen, styrningen och övervakningen av nykterhetsarbetet ankommer på social- och hälsovårdsministeriet och under ministeriet på regionförvaltningsverken. I alla kommuner ska det finnas ett organ som svarar för verkställandet av nykterhetsarbetet och uppföljningen av alkoholförhållandena. Lagen om nykterhetsarbetet ger kommuner och organisationer rättigheter och skyldigheter att arbeta för förebyggande av rusmedelsanvändning även i de yngre årsklasserna. Kommunens uppgift är att samordna det nykterhetsarbete som utförs i kommunen till en helhet och svara för att kvaliteten upprätthålls.

Syftet med barnskyddslagen (417/2007) är att trygga barnets rätt till en trygg uppväxtmiljö, en harmonisk och mångsidig utveckling samt till särskilt skydd. I 25 § i barnskyddslagen fastställs en anmälningsskyldighet som ålägger berörda personer att utan dröjsmål göra en

anmälan till det organ som ansvarar för socialvården i kommunen om ett barn vars behov av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller eget beteende förutsätter att behovet av barnskydd utreds. I denna paragraf anges ett stort antal yrkesgrupper som arbetar med barn och ungdomar, t.ex. aktörer inom social- och hälsovårdssektorn och bildningsbranschen.

Syftet med förebyggande barnskydd är att främja och trygga barnens uppväxt, utveckling och välfärd. Lagen ålägger aktörer inom utbildning och ungdomsarbete att ge ett barn eller en ungdom särskilt stöd när barnet eller familjen inte är klient hos barnskyddet. Det sociala arbetets och ungdomsarbetets gemensamma verksamhetsfält möts särskilt vid förebyggande barnskydd. Barnskyddslagen anser som barn den som inte fyllt 18 år och som ung person den som är 18-20 år.

Ungdomslagen (72/2006) ger ett stabilt bakgrundsstöd till det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn. Lagens syfte är att stödja de ungas utveckling och självständighetsprocess, främja ett aktivt medborgarskap hos de unga och stärka deras sociala identitet samt förbättra de ungas uppväxt- och levnadsvillkor. Ungdomslagen lyfter fram betydelsen av förebyggande arbete bland unga och ger det preventiva rusmedelsarbetet en grund för fostran. Sett ur ungdomslagens perspektiv har det preventiva rusmedelsarbetet ett starkt fostrande mål och ur denna synvinkel är det motiverat att använda begreppet ungas rusmedelsfostran. De ungas uppväxt- och levnadsförhållanden ska tryggas och ordnas så att uppväxten till en självständig och handlingskraftig medborgare är möjlig. Alla medborgare under 29 år omfattas av lagen.

Syftet med uppsökande ungdomsarbete (lag om ändring av ungdomslagen 693/2010) är att nå unga som är i behov av stöd och att hjälpa dem att anlita sådana tjänster och övrigt stöd som främjar deras tillväxt och självständighetsprocess och som bidrar till deras möjligheter till utbildning och till inträde på arbetsmarknaden. Arbetet grundar sig i första hand på information som den unga själv har gett och på den ungas bedömning av sitt behov av stöd.

I uppgifter som avser uppsökande ungdomsarbete ingår hantering av konfidentiella identifierings- och kontaktuppgifter. Information som erhållits om en persons personliga förhållanden, hälsotillstånd, ungas förmåner och stödåtgärder samt ekonomiska ställning är konfidentiella uppgifter enligt personuppgiftslagen (523/1999). Utlämnande av uppgifter till en annan myndighet är endast möjligt med klientens eller vårdnadshavarens samtycke. Uppgifterna måste emellertid lämnas ut till den ungas hemort för uppsökande ungdomsarbete i sådana fall då den unga inte är placerad i studier som följer efter grundläggande utbildning, då den unga är under 25 år och har avbrutit en yrkesinrik-

tad utbildning eller gymnasieutbildning eller om den unga har befriats från värnplikts- eller civiltjänst på grund av bristande tjänstedugli-ghet.

Rikstäckande programarbete

Det finns aktiva lagstadgade program som är underställda ministerierna. Dessutom har regeringen olika politikprogram. Syftet med programarbetet är att i enlighet med respektive program utveckla samhällets strukturer och tjänster. Nedan beskrivs några program som är viktiga för det preventiva rusmedelsarbetet.

Alkoholprogrammet 2008–2011 är ett rikstäckande program där staten, kommuner och organisationer samarbetar för att minska alkoholskadorna Föregående programperiod var åren 2004–2007.

Kaste 2008–2011 är ett nationellt utvecklingsprogram för social- och hälsovården. Målsättningen för programmet är att öka delaktigheten och minska marginaliseringen, öka välfärden och hälsan samt förbättra tjänsternas kvalitet, effektivitet och tillgänglighet samt minska de regionala skillnaderna.

Folkhälsoprogrammet Hälsa 2015 har som syfte att stödja och främja hälsan inom samhällets samtliga sektorer. Huvudvikten är lagd vid främjandet av hälsan, inte i lika hög grad vid utvecklandet av systemet för hälsovårdstjänster.

Mieli ja päihde – den nationella planen för mentalvårds- och missbruksarbete 2015. Utvecklingen av mentalvårds- och missbruksarbetet granskas för första gången som en helhet på nationell nivå.

Det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn kan granskas ur två angreppsvinklar: ungdomsarbete och socialt arbete.

Politikprogrammen (2007–2011) är omfattande tväradministrativa uppgiftsområden som fastställs i regeringsprogrammet för att uppnå de centrala mål som regeringen ställt. Politikprogrammen består av åtgärder, projekt och anslag som hör till de olika ministeriernas ansvarsområden. Pågående politikprogram är:

- Politikprogrammet för arbete, företagande och arbetsliv
- Politikprogrammet för hälsofrämjande
- Politikprogrammet för barns, ungas och familjers välfärd

Barn- och ungdomspolitiska utvecklingsprogrammet 2007–2011 godkänns genom statsrådets beslut vart fjärde år. Programmet innehåller nationella mål för barn och ungdomspolitiken samt riktlinjer för länens och kommunernas barn- och ungdomspolitiska programarbete. För beredningen av programmet svarar undervisnings- och kulturministeriet i samarbete med de övriga ministerierna.

Övergripande kan man se två samhälleliga vägar och via dessa granskas det preventiva rusmedelsarbetet bland unga. Den ena vägen är social- och hälsovårdsministeriets planeringsstyrning, som med stöd av barnskyddslagen (417/2007) sträcker sig till arbetsuppgifterna inom kommunernas social- och hälsovård. Dessutom fastställer lagen om nykterhetsarbete (lag om ändring av 3 § i lagen om nykterhetsarbete 1540/2009) att den allmänna ledningen, styrningen och övervakningen av nykterhetsarbetet ankommer på social- och hälsovårdsministeriet och under ministeriet på regionförvaltningsverken. Den andra vägen för styrning löper genom undervisnings- och kulturministeriets resultatstyrning enligt riktlinjerna i ungdomslagen (lagen om ändring av ungdomslagen 693/2010) till de enheter som är underställda kommunernas bildningsväsende. För den regionala samordningen svarar närings-, trafik- och miljöcentralen efter nedläggningen av länsstyrelserna. Dessutom finns en omfattande grupp aktörer inom kommunerna, församlingarna och tredje sektorn som utför arbete i syfte att förebygga ungdomars rusmedelsbruk.

Komplexiteten i styrningen av planeringen av det preventiva rusmedelsarbetet har blivit en utmaning på fältet. Separat beredda lagar, programarbete och anvisningar som styr arbetet ställer stora krav på utförandet av det preventiva rusmedelsarbetet i kommunerna. Särskilt problematiskt upplevs det barn- och ungdomspolitiska utvecklingsprogrammet och den lagstiftning som berör kommunernas välfärdsplan för barn och ungdomar, eftersom dessa innehåller överlappande skyldigheter för kommunerna.

2. Preventiva rusmedelsarbetet

Rusmedelsarbetet är en viktig del av kommunernas breda välfärdsarbete som förutsätter engagemang och gemensamma ansträngningar hos ett flertal förvaltningsområden och aktörer. Rusmedelsarbetet består inte enbart av kommunens social- och hälsovård. Rusmedelsarbete utförs även i läroanstalter, ungdomsarbetet, kultur- och fritidsverksamheten, samhällsplaneringen och näringslivet. Organisationer och andra aktörer inom tredje sektorn har egna uppgifter i rusmedelsarbetet.

Preventivt rusmedelsarbete är ett begrepp som har uppkommit inom social- och hälsosektorn, men användningen av begreppet har även blivit vanligt inom andra sektorer. Begreppet är omfattande och beskriver social- och hälsovårdssektorns angreppssätt i ett av rusmedelsarbetets delområden. Grundbegreppen inom det preventiva rusmedelsarbetet och de allmänna kvalitetskriterierna för arbetsformerna har definierats i publikationen Stjärnkvalitet i sikte, som utgavs 2006 av Stakes (nuvarande Institutet för hälsa och välfärd – THL).

Kvalitetskriterierna är avsedda som ett verktyg för aktörerna inom preventivt rusmedelsarbete. Med hjälp av dessa kriterier kan resurser och stöd riktas på ett ändamålsenligt sätt. Ett av målen med kvalitetskriterierna är att ge beslutsfattare och allmänheten en bild av vilka metoder och möjligheter som kan användas för att minska missbruksolägenheterna i ljuset av aktuell kunskap. Ingen särskild ställning tas till kvalitetskriterierna för det arbete som utförs bland unga.

I kvalitetskriterierna definieras preventivt rusmedelsarbete som en verksamhet vars mål är att främja hälsa, säkerhet och välfärd.
I enlighet med kvalitetskriteriernas allmänna målsättning används preventivt rusmedelsarbete för att påverka den information och de attityder och rättigheter som berör rusmedel, de faktorer som skyddar mot missbruksskador och tillhörande riskfaktorer samt rusmedelsbruket och användningssätten. Det finns mycket man kan påverka med preventivt rusmedelsarbete och en praktisk aktör bör omsorgsfullt planera vilken påverkan det arbete som aktören utför främst kan ha och hur omfattande verkan man eftersträvar Effektens omfattning kan bedömas från individnivå upp till hela samhället eller till och med upp på internationell nivå.

Bild 1 beskriver grundbegreppen i rusmedelsarbetet. I kvalitetskriterierna definieras rusmedelsarbetet som ett övergripande begrepp som är uppdelat i förebyggande och rehabiliterande arbete. På praktisk nivå kan arbetet ytterligare delas upp i tre former av rusmedelsarbete: allmän prevention, riskprevention och missbrukarvård. I varje arbetsform används de arbetsmetoder som är avsedda för arbetsformen. Valet av arbetsform beror på den aktuella målgruppens behov och målen med arbetet. I praktiken är inte gränserna mellan olika arbetsformer så absoluta som man kan tro av schemat i bild 1. Väsentligt är emellertid att yrkesmänniskorna kan skapa en bild av vilken arbetsform som är den primära i deras aktuella arbete och hur långt den egna yrkeskunskapen räcker i de övriga arbetsformerna.

Rehabiliterande rusmedelsarbete kan utföras tillsammans med mentalvården eftersom missbruksproblem och mentala problem är nära relaterade även hos unga. Rehabiliterande arbete utförs även inom kommunens allmänna service, t.ex. inom social- och hälsovården och

barnskyddet. De som utför ett resultatorienterat tvärprofessionellt arbete är medvetna om ur vilkendera synvinkeln (preventiv eller rehabiliterande) de betraktar denna gränsyta. I denna publikation ligger huvudvikten på preventivt rusmedelsarbete och därför är texten inriktad på arbetsformer som avser allmän prevention och riskprevention. Frågor om missbrukarvården berörs knappt alls.

<table>
<tr><td colspan="3">RUSMEDELSARBETE</td></tr>
<tr><td colspan="2">Preventivt rusmedelsarbete</td><td>Rehabiliterande rusmedelsarbete</td></tr>
<tr><td>allmän prevention</td><td colspan="2">riskprevention</td><td>missbrukarvård</td></tr>
</table>

Bild 1.Rusmedelsarbetet som helhet

Missbrukarvård och rehabilitering är inte ett traditionellt arbetsfält inom ungdomssektorn. Delar av arbetet inom ungdomssektorn utförs emellertid på ungdomsvårdsanstalter, rehabiliteringsenheter för unga och workshopar. Gränsytan och samtidigt ett gemensamt arbetsfält för det preventiva och rehabiliterande arbetet utgörs av riskpreventionen. Dessutom bör man komma ihåg att ett rehabiliterande arbete som avancerat något längre samtidigt är ett preventivt arbete, eftersom syftet är att förebygga en återgång till ett levnadssätt som är positivt till rusmedel. En sträng separering av dessa båda arbetsfält är inte helt självklar och inte heller möjlig.

I rusmedelsarbetet har man inte fokuserat tillräckligt på diskussionen om den innehållsmässiga uppdelningen av arbetet i preventivt och rehabiliteranderusmedelsarbete. Det preventiva arbetet har i viss mån kommit i skuggan av det rehabiliterande arbetet på vilket det satsas betydligt större resurser. Den tämligen oklara rollen för det preventiva rusmedelsarbetet visar sig på alla nivåer i samhället, eftersom ställningen för det preventiva rusmedelsarbetet fortfarande är splittrad och arbetet saknar ett stabilt fotfäste i serviceproduktionen.

Inriktningen av det preventiva rusmedelsarbetet på unga

Vi har alla någon allmän uppfattning om vem vi kallar ung, men närmare betraktat är frågan inte helt entydig. Definierad på generell nivå kan ungdomen i dagens samhälle anses vara ett ganska långt livsskede under vilket barnet så småningom frigör sig från sina vårdnadshavare och blir självständigt, utbildar sig och förbereder sig för ett självständigt liv samt stegvis själv tar över ansvaret för den egna framtiden. Ibland placeras ungdomen som livsskede in i ett bestämt åldersintervall, men när varje persons utvecklings- och livssituation

studeras individuellt är det svårt att ange några exakta åldersgränser som skulle gälla för alla.

Lagstiftningen innehåller flera olika avsnitt där åldern på unga och unga människors rättigheter och skyldigheter fastställs. De lagar som anges i första kapitlet innehåller samtliga någon typ av åldersgränser eller faser som definierar ungdom, men varje lag granskar frågorna ur ett eget perspektiv. Därför är inte heller lagstiftningens definitioner på vem som är ung konsekvent. I Finland blir man myndig vid 18 års ålder, men enligt barnskyddet blir man en ung person just i detta skede. I ungdomslagarna tolkas åldersgränserna vidare och alla personer under 29 år betraktas som unga. Någon undre gräns för unga personer definieras inte.

Ur lagstiftningssynpunkt finns ingen stegvis övergång från ungdom till vuxen, utan vissa rättigheter uppnås på en gång. Gränsen 18 år är avgörande för tillgången på alkohol och tobak. Gränsen för starka alkoholdrycker är något högre, dvs. 20 år.

När dessa aspekter kombineras kan ungdomen i dagens samhälle ses som en långvarig utvecklingsfas, som emellertid innehåller vissa ovillkorliga milstolpar. En central vattendelare för det preventiva rusmedelsarbetet inom ungdomssektorn är när vuxen ålder uppnås. Arbetet måste utföras på båda sidor om denna åldergräns men med olika angreppssätt. De lagstadgade åldersgränserna måste framhållas i det arbete som utförs bland personer under 18 år, medan huvudvikten i arbetet med vuxna människor ofta läggs vid ansvarsfullt rusmedelsbruk §§och medvetenheten om riskerna med rusmedelsbruk. Man bör komma ihåg att det arbete som utförs enligt ungdomslagen även berör unga vuxna som är mellan 18 och 29 år.

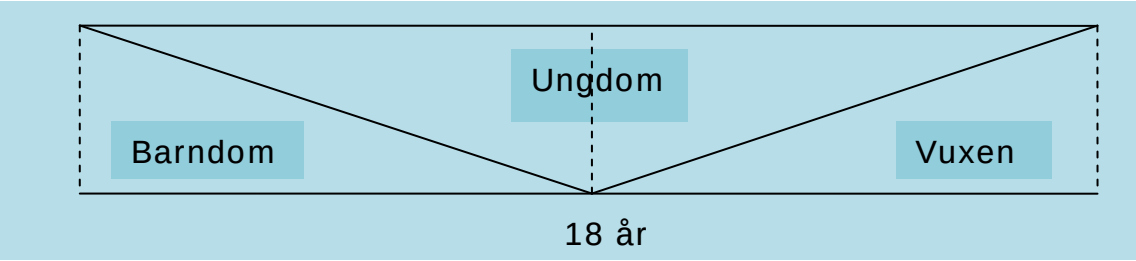

Bild 2. Från barndom via ungdom till vuxen

Bild 2 visar startläget där barnet så småningom håller på att bli ung person. I samma takt som vissa av barndomens utvecklingsuppgifter har uppnåtts ökar ungdomen och uppnår slutligen kulmen i mitten av figuren. Då har ungdomen nått sin kulmen och utvecklingen till vuxen börjar. När ungdomens utvecklingsuppgifter så småningom har uppnåtts ökar samtidigt de utmaningar som vuxenhet medför. I figurens högra kant kan man se att ungdomen är slut och vuxenheten har

börjat. Med hjälp av figuren är det möjligt att studera relationerna mellan barndom, ungdom och vuxenhet men den tar inte hänsyn till skillnaderna i individernas livssituationer.

I ungdomsarbetet anses ungdomen vara en egen livsfas. Under denna fas behövs ett mångsidigt stöd för den ungas uppväxt och utveckling där även det professionella ungdomsarbetet har sin roll vid sidan av familjen, de närstående och även andra professionella. Ungdomen kan emellertid inte i första hand ses som ett problem eller ett problematiskt livsskede och arbetet kan inte heller utföras enbart problemorienterat. Den unga ska stödjas och bistås i den naturliga processen mot socialisering och personlig uppväxt, som är en tid då många frågor, behov och tankar väcks hos den unga.

Den allmänna preventiva betydelsen hos ungdomsarbetet bygger på att den unga vid behov får styrning, hjälp och stöd när sådana frågor uppstår i uppväxt- och socialiseringsprocessen som den unga inte kan lösa på egen hand. Väsentligt är att den unga hela tiden upplever att han/hon även själv är delaktig i avgörandet av sådana frågor som berör hans/hennes eget liv. Endast på detta sätt kan den unga lära sig förstå grunderna för de avgöranden som fattas och följa givna anvisningar och regler som ett medvetet val. Lärdomar som inpräntas med tvång eller påförs utifrån väcker ofta motstånd eller glöms åtminstone snabbt bort. Delaktighetsperspektivet bör så brett som möjligt inbegripas i de tjänster som riktas till unga. Detta är även en central princip i det preventiva rusmedelsarbetet.

Det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn (NEPT) skiljer sig från rusmedelsarbetet förutom genom målen för uppfostran även genom tyngdpunkten. Hälsoskadliga effekter och riskfaktorer lyfts ofta fram i det preventiva rusmedelsarbete som riktas till vuxna, medan preventivt rusmedelsarbete bland ungdomar kan utföras utan att man talar om rusmedel överhuvudtaget med fokus på uppbyggnad av den ungas övergripande livskontroll. I arbetet bland unga eftersträvas en mer övergripande påverkan i attityderna till rusmedel och i ett tidigare skede än vad som är möjligt bland vuxna. Dessutom är det viktigt att beakta att på grund av denna egenhet kräver det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn egna metoder och kompetens vid inriktningen av det.

Det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn behöver egna metoder och kompetens vid inriktningen av det.

3. Stärkande av den sociala identiteten och preventivt rusmedelsarbete bland unga

Med stärkande av den sociala identiteten avses till exempel att bygga upp och stödja de ungas egna gemenskaper, att lyssna på de unga, att främja delaktighet, att inspirera, att vara närvarande och som vuxen vara en del av den ungas vardag. Det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn kan anses utgöra en del av en helhet eller en kontinuitet där den ena änden utgörs av det arbete som syftar till att stärka den sociala identiteten hos den unga och den andra änden av det arbete som försöker korrigera den ungas livssituation, hälsa eller ställning. Det preventiva rusmedelsarbetet fokuserar på att förbättra den ungas förståelse för olika risker som ingår i bruket av rusmedel och att stärka de skyddande faktorerna. Det preventiva rusmedelsarbetet delas i allmänhet upp i allmänt och riskförebyggande arbete, men inom ungdomssektorn finns förutom dessa två ytterligare en del: stärkande av den sociala identiteten (figur 3). Lägg emellertid märke till att stärkandet av den sociala identiteten inte alltid är inriktat på attityderna till alkohol och droger. Stärkandet av den sociala identiteten är integrerat i nästan allt arbete som utförs bland unga.

Det är viktigt att göra en bedömning av de ungas attityder, livssituation och beteende med tanke på de faktorer som skyddar mot rusmedelsbruk och tillhörande riskfaktorer. De skyddande faktorerna avser generellt den ungas livsmiljö och de sociala relationer som förekommer i miljön. Syftet med den allmänna preventionen i rusmedelsarbetet är primärt att stärka de skyddande faktorerna även om man även kan behandla riskerna med rusmedelsbruket.

De skyddande faktorerna är många och i denna förteckning anges några av de vanligaste:

- förtroliga sociala relationer i närmiljön
- möjlighet att påverka den egna ställningen och framtiden
- god självkänsla och självkännedom
- medvetenhet om riskerna med rusmedelsbruk
- ansvarsfullt förhållningssätt till bruket av rusmedel i närmiljön
- kritisk rusmedelskultur
- rusmedlen är svårtillgängliga och kontrollen ändamålsenlig
- ansvarsfullt förhållningssätt till bruket av rusmedel

Riskfaktorerna är egenskaper hos individen eller miljön som i en viss grupp ökar sannolikheten för störningar eller problem. Med riskprevention i rusmedelsarbetet avses dessa risker eller en minskning av riskernas effekt och stärkande av de skyddande faktorerna. Riskfaktorer vid rusmedelsbruk kan till exempel vara:

- bristande socialt förtroende och dåligt självförtroende
- okontrollerade förändringar i livssituationen
- rusmedelsbejakande tryck i den sociala miljön
- ensamhet och utslagning ur den egna åldersgruppen
- ogynnsam social spiral, såsom avbruten skolgång eller avbrutet arbete
- lättillgängliga rusmedel och svag kontroll
- rusmedelsbruk i berusningssyfte
- bruk av rusmedel ensam
- riskbeteende och olycksbenägenhet i berusat tillstånd

Det att en ung person har många skyddande faktorer i sitt liv betyder inte att personen är helt skyddad mot problem. Likaså betyder inte upptäckten av ett flertal riskfaktorer att den unga automatiskt skulle vara särskilt problematisk. Skyddande faktorer stärker den unga och uppmuntrar i rätt riktning. Riskfaktorerna gör en person mottaglig för problem, men slutligen kan även en enskild omständighet påverka de val en ung person gör.

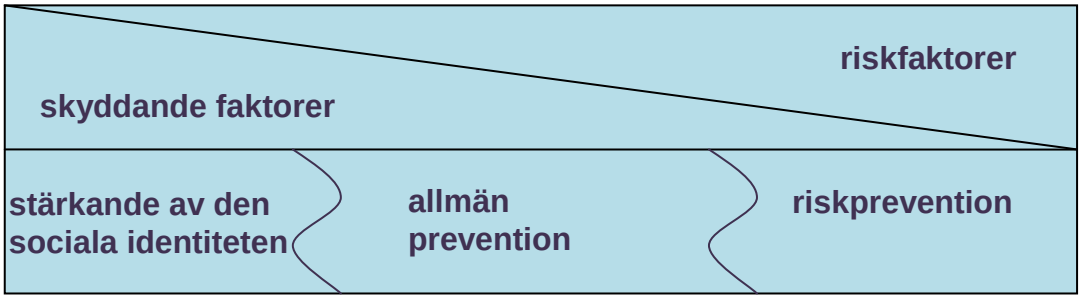

Figur 3. Skyddande faktorer och riskfaktorer i förhållande till nivån på preventionen

De skyddande faktorernas och riskfaktorernas betydelse för arbetets målsättning och preventionens nivå åskådliggörs i figur 3. I varje ung persons liv finns sannolikt både skyddande faktorer och riskfaktorer samtidigt och de kan inte anses utesluta varandra. När arbetet inriktas vid valet av preventionsnivå måste man dock vara medveten om vid vilka typer av frågor huvudvikten bör läggas vid den aktuella tidpunkten. Om det till exempel ingår olycks- eller våldsbenägenhet i en ung persons rusmedelsbruk och -beteende, bör valet av arbetsformer göras med tanke på riskprevention. Om arbetet syftar till en allmän information om riskerna med bruket av rusmedel ska detta hanteras såsom allmän prevention och då ska man undvika att måla upp onödiga långtgående skräckbilder.

4. Metoder vid preventivt rusmedelsarbete

Det finns ett brett spektrum av olika metoder för preventivt rusmedelsarbete. Dessa benämns verktyg, redskap, åtgärdsprocess eller interventionsåtgärdssätt. Olika uttryckssätt uppkommer genom krav från verkställare och målsättningar. Med tanke på arbetets målsättning är valet av rätt metod ett av de viktigaste kännetecknen för högklassigt preventivt rusmedelsarbete. Förutom till arbetets mål ska metoden även stå i rätt relation till målgruppen och resurserna. Vid valet av metod är det viktigt att beakta vilka av det preventiva rusmedelsarbetets metoder som är riktade till personer under 18 år och vilka till vuxna. Gränsdragningen bygger på den lagstiftning vars syfte är att skydda barn i uppväxtåldern från rusmedlens skador eftersom inga rusmedel är avsedda att användas av unga personer under 18 år.

Målgruppen för det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn kan antingen vara en grupp ungdomar eller en enskild ung person. Detta bestämmer målsättningen och vilka metoder som används. Storleken på gruppen bör beaktas vid valet av metod. I en stor grupp ingår unga som kan ha erfarenhetsvärldar av vitt skilda slag. Även i arbetet med enskilda ungdomar bör man beakta att de unga utvecklas individuellt och att alla ungdomar i samma ålder inte befinner sig i samma utvecklingsfas. Vissa ungdomar i 13-års ålder kan ha egna erfarenheter av rusmedel, medan andra inte ens har övervägt att prova sådana medel. De bedömningar som presenterades i föregående kapitel om relationen mellan skyddande faktorer och riskfaktorer har därför en viktig betydelse vid valet av metoder. Väsentligt är att angripa frågan genom att betrakta preventionsnivån och motivera valen av metoder utifrån målgruppens behov.

	stärkande av den sociala identiteten	allmän prevention	riskprevention
målgruppen en ungdomsgrupp	allmänna sociala färdigheter	förstärkning av gruppen, utstå grupptryck	riktat arbete, smågruppsverksamhet
målgruppen en enskild ung person	stärkande av självkänslan och värderingarna	individuella val betonas	personligt stöd, rehabilitering

Figur 4. Val av metoder i relation till preventionens nivå och målet

Figur 4 visar några exempel på vilka mål som kan ställas vid olika nivåer av prevention när man arbetar med grupper eller individer. På den vågräta linjen visas de grundnivåer i det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn som styr valet av metoder. Många andra faktorer inverkar på det mer exakta valet av metoder men syftet med schemat är att hjälpa att hitta motiv för valen och granska metodvalet som en flerdimensionell fråga. Förutom de dimensioner som visas i schemat påverkas metodvalet av åtminstone målgruppens ålder, de disponibla resurserna och den personliga yrkeskunskapen hos dem som utför arbetet. Väsentligt är att metodvalen sker medvetet och att de aktörer som använder metoderna känner till användningssyftet, motiveringarna och begränsningarna.

När frågan granskas med utgångspunkt i att stärka den sociala identiteten är det viktigt att hålla i minnet att majoriteten av de unga är helt vanliga representanter för sin åldersgrupp. De behöver förtroliga vuxenrelationer och man bör ge dem möjligheter att fundera över de fenomen som för tillfället är aktuella i deras liv. Stärkandet av den sociala identiteten sker i alla uppväxtmiljöer både på individ- och på gruppnivå. Sådana miljöer kan till exempel vara klubbar, ungdomslokaler, öppna kaféer, föreningsverksamhet och de ungas egna grupper. De vuxnas uppgift är att ge möjligheter till en mångsidig granskning av sådana omständigheter och fenomen som stärker de ungas egna ansvarsfulla syn på bruket av rusmedel. Med tanke på stärkande av den sociala identiteten kan alkohol- och drogfenomen diskuteras i ett bredare perspektiv än på individnivå så att man till exempel begrundar missbruksproblemens sociala, ekonomiska och samhällsmässiga konsekvenser. Väsentligt är att de unga deltar i diskussionerna eller i den praktiska verksamheten och att deras förtroende och ansvarskänsla byggs upp.

Det är viktigt att göra en bedömning av de ungas attityder, livssituation och beteende i relation till skyddande faktorer och riskfaktorer.

Det centrala syftet med allmän prevention är att ge de unga aktuell kunskap om olika rusmedel och de allmänna riskerna med användning av rusmedel. Alla unga ska ha rätt att få tillförlitlig och oförvanskad information om rusmedel som de kan använda som grund när de överväger egna val. En avsevärd del av befintliga metoder och material är avsedda för prevention på allmän nivå. Förutom att de beskriver hälsoriskerna kan de även innehålla resonemang om de svårigheter rusmedlen medför för kamratrelationer, skolgång och familjeliv. I olika frågors hanteringssätt, aspekter och använda exempel bör man

så långt som möjligt utgå från den ungas egna erfarenhetsvärld. Uppmålandet av skräckbilder och risker som inte ingår i den ungas egen vardagsverklighet väcker ofta bara onödig ängslan och ångest. Metoder för rusmedelsfostran som går ut på skrämsel kan väcka nyfikenhet hos de unga men har ytterst lite att göra med målet för det preventiva rusmedelsarbetet.

För den allmänna preventionen är det oftast ett problem att den allmänna rusmedelsmedvetenheten inte väcker tillräckligt intresse hos de unga som tillhör riskgrupperna. Informationen verkar inte nå ut till de unga som bäst skulle behöva den. Rusmedelsupplysningen i grundskolan når på rimligt sätt ut till majoriteten i en skolklass men eventuellt inte till riskgrupperna när det gäller användning av rusmedel. Ibland kan rusmedelsupplysningen väcka intresse att pröva på rusmedel hos de unga. Detta är ett tecken på felaktigt val av målgrupp och metod. Trots detta ska alla unga ha rätt till allmän rusmedelsinformation och målen för den allmänna preventionen får inte ställas utifrån riskgruppernas behov. Det preventiva arbetet har inte heller misslyckats även om budskapet inte har nått ut till alla. I praktiska situationer kan aktören kontrollera om den information som ges mottas på avsett sätt genom att försöka diskutera och interagera med den unga. Då kan han/hon även identifiera de riskgrupper som dessutom behöver metoder av annat slag.

Med riskprevention avses åtgärder som riktar sig till en viss grupp eller individ. Målgruppens riskbeteende har redan identifierats eller kan förutses tydligt. I det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn kan riskpreventionen anses vara en viss typ av riktat arbete. Alla unga i en viss åldersgrupp eller grupp behöver inte nödvändigtvis detta och för dem är den grundkunskap som den allmänna preventionen ger tillräcklig. För riskprevention är inte metoder som innebär stärkande av den sociala identiteten och allmän prevention nödvändigtvis tillräckliga. I detta fall måste man beakta de erfarenheter den unga redan har fått av rusmedel. Ett rusmedelsbejakande levnadssätt måste omtalas kritiskt och de verkliga farorna inom alla livsområden måste beskrivas konkret. I arbetet är det möjligt att använda olika smågruppsaktiviteter och individuella stödåtgärder. De används till exempel i socialt arbete, riktat och uppsökande ungdomsarbete, specialungdomsarbete, workshopar och organisationers verksamhet. Riskprevention ska alltid utföras genom kraftigt nätverkande tillsammans med övriga hjälpfunktioner kring den unga och tillsammans med familjen.

Vid preventivt rusmedelsarbete som utförs bland unga finns det anledning att separera den allmänna preventionen och riskpreventionen ännu tydligare från varandra. I synnerhet inom riskpreventionen kunde tyngdpunkten i innehållet dessutom inriktas på nytt. Ofta blir de allmänna hälsoriskerna vid rusmedelsbruk bristfälligt konkretiserade

med tanke på vardagslivet. Hälsoriskerna på lång sikt är inte intressanta för unga. De vill leva och vara aktiva här och nu. I detta fall skulle det preventiva arbetet i större omfattning kunna framhålla de riskbeteenden som rusmedlen orsakar och ge exempel som har ursprung i den ungas egen vardagsverklighet. Rusmedlen spelar en roll vid ett stort antal olyckor och missöden som drabbar de unga. Den mest framstående riskgruppen för rattfylleri har redan länge varit ungdomar i åldern 18–19 år. Likaså är de sociala och ekonomiska problem som rusmedelsbruket medför mycket nära de ungas egen erfarenhetsvärld; åtminstone närmare än sjukdomar som kan förväntas bli aktuella om kanske tiotals år.

Vid valet och tillämpningen av metoder för preventivtrusmedelsarbete är det viktigt att lyfta fram den kunskapsbas som de bygger på. Adekvata metoder bygger alltid på kunskap som till exempel motiverar de pedagogiska grunder som metoden utgår i från. Ingen metod i rusmedelsarbetet är automatisk och ger önskat resultat alltid när den används. Professionella som använder olika metoder ska känna till grunderna för de tillämpade metoderna och kunna använda dem korrekt i rätt situation.

5. Från rusmedelsupplysning mot övergripande rusmedelsfostran

Även om spektret av metoder som används i det preventiva rusmedelsarbetet är omfattande uppfattas detta ofta som rusmedelsupplysning. Rusmedelsupplysning är en traditionell form av preventivt rusmedelsarbete där aktuella fakta om rusmedel distribueras genom kommunikation, antingen allmänt eller riktat till en viss målgrupp. Denna form används normalt både för allmän prevention och för riskprevention. Rusmedelsupplysningen är det historiskt sett mest använda angreppssättet för förmedling av information om rusmedlens olägenheter. Grunden för upplysningen finns i det finländska nykterhetsarbetet. Svårigheten att rikta arbetet liksom även ibland otydligheten gör rusmedelsupplysningen utmanande, vilket framgick tidigare i beskrivningen av gränsytan mellan allmän prevention och riskprevention (figur 2). Detta handlar även om en mer omfattande fråga i det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn och därför är ett noggrannare övervägande motiverat.

En annan utmaning för rusmedelsupplysningen är att de metoder som bygger på enkelriktad informationsspridning dominerar. De använda pedagogiska och kunskapsbaserade metoderna når inte ut till riskgrupperna bland de unga eller alternativt är effekten bland riskgrupperna liten. Det handlar inte om upplysarens kompetens, utan

om de begränsade perspektiven inom det preventiva rusmedelsarbete som utförs bland unga. Enbart distribution av information är inte alltid tillräcklig. Man ska även försöka kontrollera hur de unga tolkar den information de mottar och hur den förståelse som uppstår motsvarar deras egen erfarenhetsvärld.

I det preventiva rusmedelsarbetet bör man beakta interaktionen samt målgruppens egna åsikter om och erfarenheter av rusmedel. Mycket unga barn har erfarenhet av rusmedel. Egna erfarenheter betyder inte att den unga själv har provat rusmedel, utan den ungas rusmedelserfarenheter kan uppkomma till exempel genom någon närståendes användning av rusmedel. Om alltför grova generaliseringar görs i rusmedelsupplysningen eller om riskerna med användningen av rusmedel överbetonas eller förstoras kan de unga i sina tankar avspegla hotbilderna på människor som står dem nära. Föräldrarnas användning av alkohol kan till exempel orsaka ångest hos en ung person även om det är fråga om en kontrollerad måttlig konsumtion och inte ett missbruk. I sådana fall har inte rusmedelsupplysningen lyckats närma sig de ungas livssituation på rätt sätt, utan de unga har tolkat den information upplysaren förmedlade på ett sätt som upplysaren inte hade avsett. Dessa situationer kan undvikas genom interaktion och genom att avsätta tillräckligt med tid till rusmedelsfostran.

I dagens informationssamhälle med dess stora utbud av information måste en rusmedelsfostrare i regel även acceptera att en ung person är aktiv producent av information. Trots ett flertal försök och ett stort antal metoder beaktar inte 2000-talets rusmedelsupplysning i tillräckligt hög grad vissa teoretiska utgångspunkter, t.ex. kommunikationens interaktiva natur och målgruppens medverkan. En ung person ses mer som ett föremål för rusmedelsupplysningen än som en aktiv aktör som bygger upp sin egen förståelse och den unga förväntas vara beredd att ta emot den information upplysaren ger som sådan. Vid planering av preventivt rusmedelsarbete för unga är den interaktiva grundkaraktären hos kommunikationen och den ungas medverkan samt gemenskapens inverkan centrala frågor som inte bör glömmas bort.

I dagens informationssamhälle måste rusmedelsfostraren i princip acceptera att även de unga är aktiva producenter av information.

Förutom rusmedelsupplysningen behövs en övergripande rusmedelsfostran för unga personer i dagens samhälle. Rusmedelsfostran och rusmedelsupplysning har samma kärna som bygger på rusmedelskunskap, men fostran ska ha ett bredare mål än enbart informations-

distribution. Den ska innehålla vägledning i levnadskonst och värderingar samt erbjuda drogfria aktivitets- och fritidssysselsättningar för unga. Målet för fostran är att lära ut en ansvarsfull inställning till rusmedel så att användarna själva förmår att medvetet kontrollera konsumtionen samt förstår de risker rusmedlen medför på ett tillräckligt mångsidigt sätt.

Möte med en grupp vid rusmedelsfostran

Styrkan hos rusmedelsfostran i grupp är att ett stort antal människor nås samtidigt. Detta ger möjlighet till parallell användning av flera metoder. Till exempel hälsokunskap i skolundervisningen skapar en god grund för det preventiva rusmedelsarbetet och länkar det till den allmänna hälsofostran. Problemet för rusmedelsfostran i grupp är att denna fostran utförs på nivån allmän prevention. Då är möjligheterna att nå ut till riskgrupper i allmänhet svaga. I stora grupper får man emellertid inte glömma interaktionens betydelse. Även om ett personligt samtal inte är möjligt med alla personer, kan interaktion initieras genom grupparbeten, beskrivningar eller skrivna texter som utförs av de unga eller genom att utnyttja de möjligheter den nya tekniken för med sig, till exempel webbmiljö.

Till den gruppbaserade rusmedelsfostran hör följande mål och karaktärsdrag:

1. Information om rusmedel och deras effekter
2. Samtal som handlar om levnadskonst och värderingar
3. Inlärning av förmågan att säga nej och förmågan att stå emot socialt tryck
4. Framhävande av drogfria handlingssätt
5. Utnyttjande av kamratfostran och kamratstöd

I det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn (NEPT) är olika gruppbaserade angreppssätt mycket vanliga. De används i skolor, organisationer, ungdomsgårdar eller andra motsvarande verksamhetsmiljöer. Ofta lämnas ansvaret för det praktiska genomförandet av rusmedelsfostran till någon utomstående. Personalen i grundskolan anser till exempel att rusmedelsfostran inte hör till personalens uppgifter. Det finns inte tid för rusmedelsfostran i undervisningen eller så anser man att man inte har tillräcklig kompetens för detta. Arbetet kan därför förbli en engångsföreteelse eller åtminstone en åtgärd som förekommer rätt sällan och vid särskilda tillfällen. I detta fall blir fostringsprocessen inte tillräckligt långsiktig och övergripande. De aktörer som står utanför gemenskapen hinner inte heller alltid lära känna de unga i målgruppen tillräckligt väl och då hinner det inte skapas en förtrolig interaktiv relation.

Rusmedelsfostran bör byggas upp som en del av kommunernas, församlingarnas och ungdomsorganisationernas basverksamhet, där det ingår ett målmedvetet samarbete med yrkesmänniskor inom det preventiva rusmedelsarbetet. I planeringen bör man beakta långsiktighet och rusmedelsfostran på flera olika nivåer. Det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn och långtidsplanerna för arbetet bör vara inskrivna i organisationens rusmedelsstrategi. Därigenom undviks kortvariga och sporadiska stunder av rusmedelsupplysning som inte ger en konsekvent totalbild som stödjer den ungas uppväxtprocess.

Möte med en individ vid rusmedelsfostran

Ibland glömmer man vid preventivt rusmedelsarbete att många människor inte förhåller sig till rusmedel som något problematiskt. Unga personer kan ha många positiva erfarenheter av rusmedelsbruk som har format deras allmänna inställning till rusmedel. Tack vare längre och mer varierande livserfarenheter kan vuxna eventuellt bedöma rusmedelsbrukets positiva och negativa sidor på ett annat sätt än unga som söker sina första erfarenheter. I sådana situationer behöver de unga fostrande råd med vars hjälp de kan angripa frågorna även ur ett bredare perspektiv än den egna erfarenhetsbasen.

Enbart distribution av information är inte alltid tillräckligt.

Att förändra attityder är utmanande både för vuxna och för unga. Spärrar för ändrade rusmedelsattityder hos unga kan vara oklara egna värderingar och mål. Ibland önskar en ung person komma lätt undan och nöjer sig med samma lösningar som tidigare. Nya alternativ kan upplevas som ansträngande eller obehagliga. Orsaken till en ung persons motstånd mot förändringar kan också vara psykosociala problem och beteendestörningar som uppträder i form av aktivt motstånd eller avvärjande. Ibland kan även rusmedelsfostrarens handlingssätt skapa motstånd hos den unga om fostraren gör sig skyldig till tillvägagångssätt som inte är ändamålsenliga för den unga. Fällor som skapar motstånd kan förekomma både på samtalsnivå och i handlingssätten. Typiska samtalssätt som väcker motstånd är till exempel följande:

- Anklagelsefälla: "Du agerar på ett ansvarslöst och felaktigt sätt!"
- Konfrontation, dvs. förbudsfälla: "Användning av rusmedel är fel/förbjudet/olagligt."
- Expertfällan: "Jag vet vad som är bäst för dig!"
- Stämplingsfällan: "Du är utslagen (= misslyckad)."

- Fråga-svar–fällan: "Anser inte du också att det är så att...."
- För tidiga slutsatser-fällan: "Vi är alltså överens om att...."

Hinder för en attitydförändring som har sitt ursprung i rusmedelsfostraren berör strukturer och bemötande. Bemötande förutsätter att man har tålamod att lyssna på vad den unga önskar och är beredd till. Ibland avancerar man för snabbt, rusmedelsfostraren vill för mycket eller så är målen för högt ställda. Då finns det skäl att överväga vilka personliga angreppssätt och arbetsgrepp som är lämpliga för styrningen. Bristen på struktur i verksamheten eller en alltför stel struktur kan störa den önskade förändringen.

Figur 5 beskriver hur rusmedelsfostran riktad till unga förändras först till en rusmedelsattityd och slutligen till en permanent beteendemodell. Figuren visar att påverkan på attityder och beteenden inte sker på ett ögonblick eller genom rusmedelsfostran av engångskaraktär. Figuren innehåller tio faser där den unga bearbetar frågan successivt. När en fråga har diskuterats vid flera tillfällen identifierar den unga personen ämnet, blir intresserad och börjar så småningom genom den nya informationen ändra sin egen attityd i rätt riktning. När den ungas kunskap och förståelse för rusmedel växer använder han/hon även sin kunskap vid de val som berör rusmedel. Därigenom ökar säkerheten i de egna valen, och attityderna överförs även till den ungas dagliga beteende. Denna process stöds av att vuxna och närkretsen kring den unga förstärker den ungas positiva beteendeformer genom en negativ attityd till rusmedel. Figurens syfte är att visa att en förändring inte sker på ett ögonblick utan kräver långsiktigt arbete och tid. Figuren är även en påminnelse om att en förändring inte behöver ske på ett ögonblick utan att det väsentliga är att åstadkomma en tanke i rätt riktning som får mogna så att den så småningom utvecklas till önskade handlingsmönster.

Figur 5: Rusmedelsfostrans omvandling till en ny beteendemodell enligt McGuires modell

En styrning som bygger upp resurser bjuder in den unga till medverkan genom att fråga om och lyssna på den ungas insikter. Vardagligt småprat har många betydelser och man bör avsätta tid för detta. Då signalerar man att det finns möjlighet att medverka. Stöd till den ungas självvärdering främjas genom sonderande samtal och frågor. Lyhörda kommentarer och alternativ som föreslås neutralt respekterar den ungas roll som expert på den egna livssituationen. Samtal i du-form, positiv respons och kamratligt samtal kommunicerar respekt för en annan människa.

Aktörer som utför rusmedelsfostran och samarbete

En omfattande grupp både professionella och frivilliga aktörer arbetar med preventivt rusmedelsarbete. Alla aktörer utför inte preventivt rusmedelsarbete på heltid, utan arbetet ingår i övrigt arbete som avser fostran, handledning, rådgivning, stöd och annan hjälp till unga personer. På grund av aktörsgruppens brokighet kan angreppssätten och aspekterna vid rusmedelsfostran i viss mån ha olika inriktning. I princip ska inte detta betraktas som ett problem utan som en resurs. Eftersom rusmedelsfenomenet till sin natur är mycket komplext och omfattande är det positivt att verksamheten inom sektorn sker utifrån många olika ståndpunkter. Avgörande är emellertid att arbetet utförs på ett ansvarsfullt, högkvalitativt och samarbetsorienterat sätt och att aktörerna förmår förhålla sig jämlikt till varandra. Huvudsaken är att de unga utgör navet i verksamheten.

Samarbete mellan olika aktörer bidrar till en förståelse för grunderna för olika angreppssätt och utveckling av det egna arbetet. Det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn utgör ingen enhetlig organisation, utan verksamheten bygger på olika aktörers kunskapsstyrning. Samarbete ska bygga på aktörernas egen aktivitet. Professionellt kamratstöd spelar en viktig roll i all verksamhet som syftar till utveckling och innovationer.

6. Kunskapsbas för preventivt rusmedelsarbete i ungdomssektorn

Denna publikation är den första som granskar det preventiva rusmedelsarbetet (NEPT) utifrån kvalitetskriterierna för preventivt rusmedelsarbete. Ytterligare information om ämnet finns i stor omfattning på olika håll både i Finland och utomlands. Rusmedelsbruket och attityderna till rusmedel hos ungdomar följs upp systematiskt. Statistik, utredningar, utvärderingar och undersökningar av olika slag ger likaså den kunskapsbas som behövs för det professionella arbetet. Det viktiga är att de som arbetar inom området lär sig att i tillräcklig utsträckning utnyttja tillgänglig kunskap.

Preventiimi uppmuntrar aktörer inom preventivt rusmedelsarbete till ansvarsfyllt nätverkande.

Ministeriets principbeslut om nationella utvecklings- och servicecenter för ungdomsarbetet 10.8.2010.

Undervisnings- och kulturministeriet har utfärdat ett principbeslut om att utse 13 aktörer till nationella utvecklings- och servicecenter för ungdomsarbete. Ministeriets principbeslut ingår i den allmänna utvecklingen av ungdomsarbetet och skapandet av förutsättningar för ungdomsarbetet. I beslutet anges de aktörer inom ungdomsarbetet i den nationella servicestrukturen som ministeriet stödjer genom regelbundna årliga verksamhetsbidrag. De aktörer som är godkända för ungdomsarbete i den nationella servicestrukturen utvecklar det rikstäckande ungdomsarbetet inom sitt verksamhetsområde.

En av de utsedda aktörerna i service- och utvecklingsstrukturen är Preventiimi som administrativt är placerat vid Humanistiska högskolan sedan år 2003. Preventiimi är ett kompetenscentrum som utgör en expert- och stödtjänst vid genomförandet av preventivt rusmedelsarbete och som ger rikstäckande handledning och rådgivning till de professionella i branschen.

Preventiimis uppgift är att öka kännedomen om innehållet i det preventiva rusmedelsarbetet i ungdomssektorn genom att främja forskningen och utvärderingen av det preventiva rusmedelsarbetet samt kvalitetsarbetet. Preventiimi har ett övergripande perspektiv på det preventiva rusmedelsarbetet. Preventiimi arrangerar högkvalitativ och behovsstyrd fortbildning i preventivt rusmedelsarbete för professionella i branschen.

Preventiimi utvecklar samarbete inom det preventiva rusmedelsarbetet under temat ansvarsfyllt nätverkande. Preventiimis partnernätverk är en nationell sammanslutning för utveckling av ungdomssektorn som är inriktad på att skapa ny kunskap och öka kompetensen. Vid kamratstödsmöten utbyts know-how, skrivs publikationer och utvecklas metoder för preventivt rusmedelsarbete bland unga. I Preventiimis nätverk ingår över 80 organisationer som har utsett cirka 220 nyckelpersoner till utvecklingsnätverket.